

رحیم لطیفی

معنا اخص از وسیله است [زیرا توصل همراهی است چه از روی شوق باشد یا بدون آن].^۱

ابن منظور می‌گوید: با فلان موجود به وی متوسل شد، یعنی به وسیله احترام و مقام آنچه نظر او را جلب می‌کند، به وی نزدیک گردید.^۲ جوهری می‌گوید: «الْوَسِيلَةُ مَا يُتَقَرَّبُ بِهِ إِلَى الْغَيْرِ؛ وسیله چیزی است که به وسیله آن به دیگری تقرّب بسته

سؤال: آیا توسل به غیر خدا جایز است؟

جواب: توسل به غیر خدا جایز

است.

برای روشن شدن این مطلب، ابتدا حقیقت توسل را بیان می‌کنیم و سپس با نقل چند آیه و روایت به اثبات مطلب می‌پردازیم.

معنای توسل

راغب در تعریف «وسيله» می‌گوید: «الْوَسِيلَةُ التَّوَصُّلُ إِلَى شَيْءٍ بِرَغْبَةٍ وَهِيَ اخْصُّ مِنَ الْوَصِيلَةِ، لِتَضَمْنِهَا لِمَعْنَى الرِّغْبَةِ؛^۱ وسیله رسیدن به چیزی است از روی اشتیاق و میل و چون معنای رغبت و میل را در بر دارد، از حیث

۱. المفردات فی غریب القرآن، ابی القاسم

حسین بن محمد راغب اصفهانی، لبنان، دار المعرفة، ص ۵۲۴، مادة «وَسَّلَ».

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۷۲۴.

می شود.»

المنجد، برای وسیله و توسل معنایی بسیار روشن و کاملاً منطبق با معنای شرعی آن ذکر می کند: «وَسَلَّ تَوَسَّلَ إِلَى اللَّهِ بِعَمَلٍ أَوْ وَسِيلَةٍ؛^۱ یعنی با عمل یا وسیله به خدا متوسل شد.»

در تفسیر المیزان آمده است: «و الوسيلة علی ما فسرته هی التوصل والتقرب، و ربما استعملت بمعنى ما به التوصل و التقرب و لعله هو الانسب...»^۲ آن گونه که تفسیر کرده اند، وسیله همراه شدن و نزدیکی جستن است و چه بسا به معنای چیزی که مایه همراهی و نزدیکی باشد، به کار می رود و شاید همین معنا مناسب تر باشد.»

نتیجه

معانی توسل در لغت و شرع همخوانی دارند و به معنای نزدیک شدن به خداوند با انتخاب وسیله یا عمل نیک می باشد.

قرآن و توسل

قرآن مجید انتخاب وسیله و توسل را جایز دانسته و بلکه به آن سفارش کرده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي

سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»؛^۳ «ای کسانی که ایمان آورده اید! تقوای الهی پیشه کنید و وسیله ای برای تقرب به خدا بجوید و در راه او جهاد کنید! باشد که رستگار شوید.»

قرآن کریم برای دعا و استغفار رسول اکرم ﷺ برای بندگان خدا اثر مثبت قائل است و می فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»؛^۴ «اگر آنان هنگامی که به خود ظلم کردند (گناه کردند) نزد تو می آمدند و از خدا طلب مغفرت می کردند و پیامبر برای آنها طلب مغفرت می کرد، خدا را تواب و رحیم می یافتند.»

این آیه شریفه زیر بنای عقیده به توسل و اثر وسیله نزد خداوند را بیان می کند و به اثبات می رساند. همچنین به فرموده قرآن، برادران یوسف عليه السلام

۱. المنجد فی اللغة، بیروت، انتشارات کاتولیکه، چاپ بیستم، ص ۹۰۰.
 ۲. تفسیر المیزان، محمد حسین طباطبائی، لبنان، مؤسسة اعلمی، چاپ دوم، ج ۱۳، ص ۱۳۰.
 ۳. مائده / ۳۵.
 ۴. نساء / ۶۴.

جهت آمرزش خطا و گناهشان به حضرت یعقوب علیه السلام متوسل شدند و آن حضرت نیز این تقاضا را پذیرفت: «قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ قَالَ سَوْفَ اسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»^۱ گفتند: پدر جان! برای ما به خاطر گناهانمان استغفار کن که ما خطاکار بودیم. گفت: به زودی از خدای خود برای شما طلب آمرزش می‌کنم که او بسیار بخشنده و مهربان است.

توسل در روایات

در روایات شیعه سفارش بسیاری نسبت به توسل به اهل بیت علیهم السلام وارد شده است. دعای پر فیض توسل تنها گوشه‌ای از این سفارشات است. از روایات اهل سنت نیز معلوم می‌شود که توسل به انبیاء و اولیاء علیهم السلام جایز و بلکه مورد سفارش دین اسلام است.

عثمان بن حنیف روایت می‌کند که مردی مبتلا به درد چشم، از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درخواست دعا کرد تا بهبودی یابد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر بخواهی، دعا می‌کنم؛ ولی اگر بر همین حال صبر کنی، بهتر است.» مرد گفت:

برایم دعا کن! پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد که نیکو وضو کند و دو رکعت نماز بخواند و این دعا را بخواند: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتُوجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي أَتُوجَّهُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي لِتَقْضِي، اللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ»^۲ خدایا از تو درخواست می‌کنم و به [واسطه] پیامبرت که پیامبر رحمت است، به تو روی می‌آورم. ای محمد! من به وسیله تو به سوی پروردگارم رو می‌آورم در مورد حاجتم تا برآورده شود. خدایا! او را در مورد من شفیع قرار ده!» راوی می‌گوید: به خدا قسم! چیزی نگذشت که مرد شفا یافت.

همچنین در منابع اهل سنت موارد زیادی از توسل اصحاب و یاران و اشخاص حاضر در عصر رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است. در اینجا به چند نمونه اشاره می‌شود.

توسل به حضرت محمد صلی الله علیه و آله پیش از

۱. یوسف ۹۷/ و ۹۸.

۲. صحیح ترمذی، ج ۵، کتاب الدعوات، ب ۱۱۹، ش ۳۵۷۸؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۴۴۱، ش ۱۳۸۵؛ مسند احمد، ج ۴، ص ۱۳۸؛ مستدرک حاکم، چاپ بیروت، ج ۱، ص ۳۱۳، کتاب صلوة التطوع.

نیوتش: عبدالمطلب به وجود پیامبر اکرم ﷺ برای قریش درخواست باران کرد.^۱ عین همین توسل را حضرت ابوطالب انجام داد که خداوند به برکت شخص حضرت محمد ﷺ که هنوز خردسال بود باران فراوان نازل کرد.^۲ توسل به حضرت محمد ﷺ پس از ارتحالش: ممکن است گفته شود که توسل و مراجعه مسلمانان صدر اسلام به وجود پیامبر اکرم ﷺ در زمان حیات و حضور آن حضرت بوده است و این دلیل نمی شود که توسل به انبیاء و امامان حتی پس از ارتحال آنان هم جایز باشد.

این شبهه پاسخهایی دارد از جمله:

۱. از نظر قرآن مرگ، فنا و نابودی

نیست، بلکه کوچ از یک سرا به سرای دیگر است.

«اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا...»^۳

«خداوند جانها را به هنگام مرگشان می گیرد.»

مرگ نابودی نیست بلکه وفات و دستگیری است که خداوند روح و جان انسانها را می گیرد نه اینکه نابود

کند.

قرآن خبر از روزی خوردن، فرحناکی و بشارت دادن شهدا می دهد.

«وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ...»^۴
 «گمان مبر آنانکه در راه خدا کشته شدند مرده اند؛ بلکه زنده اند و نزد پروردگارشان روزی داده می شوند.»

رسول اکرم ﷺ و امامان اهل بیت علیهم السلام جایگاه و مقام بسیار بالاتری نسبت به شهدا دارند و مرده و زنده انبیاء و امامان فرقی ندارد.

۲. طبرانی حکایتی را نقل می کند که طی آن یکی از اصحاب رسول اکرم ﷺ برای حل مشکل خود به رسول اکرم ﷺ پس از ارتحال آن حضرت متوسل شده است.

مردی بارها برای رفع مشکل خود، به عثمان خلیفه سوم مراجعه

۱. ر.ک: بحوث قرآنیة، جعفر سبحانی، قم، مؤسسه امام صادق، ص ۹۵ به نقل از: فتح الباری، ج ۲، ص ۳۹۸ و دلائل النبوة، ج ۲، ص ۱۲۶.

۲. همان، ص ۱۰۰ به نقل از: السیرة الحلبیة، ج ۱، ص ۱۱۶ و ارشاد الساری، ج ۲، ص ۳۳۸.

۳. زمر/ ۴۲.

۴. آل عمران/ ۱۷۹-۱۶۱.

خواسته دارد از خداوند می خواهد.
از آنجا که خداوند، جهان را نظام
اسباب قرار داده است، انسان برای رفع
عطش به آب مراجعه می کند، و برای
فهم دین به انبیاء و امامان و علماء
مراجعه می کند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله برای
جنگ با دشمنان از اسلحه و یاران خود
کمک می گرفت، و هیچ یک از این
توسلها شرک محسوب نمی شود.

آنچه شرک و توسل نامشروع
است این است که کسی غیر خدا را
مستقل و در برابر خدا مؤثر بداند و
حاجت خود را از غیر خدا بخواهد، اما
اگر کسی به انبیاء و امامان مراجعه کند با
این نیت که وسایط فیض اند و از جانب
خداوند مأذون اند، مشکل ندارد.

خداوند برخی کارها را به غیر
خود واگذار کرده است مانند قبض

کرده ولی نتیجه نگرفته بود، عثمان بن
حنیف به او دستوری یاد داد که پس از
وضو و دو رکعت نماز بخواند: «اللَّهُمَّ
إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ إِنِّي أَتَوَجَّهُ بِكَ إِلَى رَبِّي
فَتَقْضِ لِي حَاجَتِي؛ خدایا! من از تو
درخواست می کنم و به سوی تو رو
می آورم به واسطه پیامبرمان محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
که پیامبر رحمت است. ای محمد! من
به وسیله تو به سوی خدای خود رو
می آورم تا حاجتم را برآورده سازی.»
مرد چنین کرد و حاجت روا شد.^۱
شافعی پیشوای مذهب شافعیه در
دو بیت زیبا به اصل جواز توسل و
اینکه آل محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بهترین وسیله ها
هستند تصریح می کند.

أَلِ النَّبِيِّ ذَرِيعَتِي
فَمَنْ إِلَيْهِ وَسِيلَتِي
أَرْجُو بِهِمْ أَغْطَى عَدَا

بندی الیمین صحیفتی^۲

توسل نامشروع

شیعة اهل بیت علیهم السلام به توحید ذاتی
و تمام اقسام توحید فعلی (توحید در
فاعلیت، خالقیت، ربوبیت، عبادت
و...) قایل است، بر همین اساس هرچه

۱. بحوث قرآنیة، سبحانی، ص ۹۷ به نقل از
المعجم الکبیر، حافظ سلیمان بن احمد طبرانی
ج ۹، ص ۳۱ - ۳۰، باب ما اسند الی عثمان ابن
حنیف، رقم: ۸۳۱۱

۲. ابن حجر عسقلانی، الصواعق المحرقة،
چاپ قاهره، ص ۱۷۸، «خاندان پیامبر وسیله من
به سوی خدا هستند و امیدوارم که به خاطر آنان
نامه عمل من فردای قیامت به دست راست من
داده شود.»

از آنجا که خداوند، جهان را
 نظام اسباب قرار داده
 است، انسان برای رفع
 عطش به آب مراجعه
 می‌کند، و برای فهم دین به
 انبیاء و امامان و علماء
 مراجعه می‌کند. رسول
 اکرم صلی الله علیه و آله برای جنگ با
 دشمنان از اسلحه و یاران
 خود کمک می‌گرفت، و هیچ
 یک از این توسلها شرک
 محسوب نمی‌شود.

روح «تَوَفَّنَهُ رُسُلُنَا»^۱ و امر کتابت «و
 رُسُلُنَا لَدَنَّهُمْ يُكْتُبُونَ»^۲

این موارد علامت عجز و ناتوانی
 خدا نیست، بلکه براساس نظام اسباب
 است که خداوند به خاطر برخی

اهداف، چنین نظامی را برقرار کرده
 است.

مهم این است که تمام فاعلها در
 طول فاعلیت خدا و با اذن خداوند کار
 می‌کنند، نه اینکه مستقل و در عرض
 خداوند باشند.

توسل و درخواست نامشروع،
 همان کار کفار و مشرکان بود که به
 غیرخدا به چشم خدایی می‌نگریستند:
 «وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ
 يُنصَرُونَ»^۳ «غیر از خدای متعال
 معبودهایی انتخاب می‌کردند به امید
 اینکه یاری‌شان دهند.»

حقیقت توسل نامشروع «مِنْ دُونِ
 اللَّهِ» است، اما توسل مشروع و آنچه
 اصحاب و یاران رسول اکرم صلی الله علیه و آله و
 شیعیان اهل بیت علیهم السلام انجام می‌دهند،
 «مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» است.

۱. انعام / ۶.

۲. زخرف / ۸۰.

۳. یس / ۷۴.